

Ovládnutí médií a přizpůsobení jejich obsahu potřebám vládnoucí moci představují nepochybně jeden ze základních pilířů každého moderního totalitního systému. Nacistické Německo přitom často slouží jako jeden z příkladů toho, jak mohou být média po všech stránkách využita tak, aby podporovala záměry a cíle vládnoucí moci a zároveň pomáhala v masách společnosti ve vztahu k vládnoucím strukturám generovat potřebnou míru souhlasu.

Proces ovládnutí médií a nastavování jejich řízení probíhal v nacistickém Německu již od počátku 30. let 20. století. Nacisté si byli vědomi nutnosti plně ovládnout média i proto, že zprvu na takřka žádný významnější prostředek komunikace s veřejností neměli přímý vliv. V tomto směru jim pomohla zejména spolupráce s mediálním magnátem Alfredem Hugenbergem, která byla od roku 1928 symbolizována spojenectvím v rámci tzv. Harzburšské fronty. Díky této dohodě získali nacisté přístup k jednomu z největších multimediálních impérií tehdejší Evropy, což mělo bezesporu vliv i na úspěch ve volbách v roce 1932.²⁰⁶

Vědomí důležitosti práce s médii a nutnosti ovládnout veřejný informační prostor pak bylo pro nacistickou politiku typické i v následujících letech budování totalitního státu a přípravy na válku, která Německu měla opět zajistit postavení, jež mu v představách (nejen) nacistů v Evropě přirozeně náleželo. Základní pilíře nacistické mediální politiky spočívaly zejména v centralizaci dohledu nad médii, komplexní propagandě napříč všemi dostupnými mediálními kanály, důsledné několikastupňové cenzuře všech mediálních obsahů a podřízení všech mediálních organizací i mediálních profesionálů vládnoucí moci legislativními, politickými, ekonomickými i silovými prostředky.²⁰⁷

System, který nacisté precizovali v předválečném Německu, se následně v menších či větších modifikacích přenášel i na nově ovládnutá území.²⁰⁸

206 Hilmar Hoffmann: *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism 1933–1945*. Providence–Oxford: Berghahn Books, 1996, s. 82. Blíže k tématu dále viz např. Peter J. Humphreys: *Media and Media Policy in Germany: The Press and Broadcasting since 1945*. Oxford–Providence: Berg Publishers, 1994, s. 16–19.

207 Blíže k tématu viz např. Norbert Frei, Johannes Schmitz: *Journalismus im Dritten Reich*. München: Beck, 1999.

208 Blíže viz tamtéž. Dále viz např. Fritz Sängner: *Politik der Täuschungen. Missbrauch der Presse im Dritten Reich. Weisungen, Informationen, Notizen 1933–1939*. Wien: Europaverlag AG, 1975; Fritz Hausjell: *Journalisten für das Reich: Der „Reichsverband der deutschen Presse“ in Österreich 1938–1945*. Wien: Verlag für Gesellschaftskritik, 1993.

Výjimkou samozřejmě nebyl ani tzv. protektorát Čechy a Morava, kde se za součinnosti říšských, protektorátních německých a českých úřadů vytvořil systém, který v podstatě neumožňoval šířit prostřednictvím legálních médií nic, co by nebylo v souladu se zájmy a potřebami vládnoucí moci, jež byla (i přes existenci autonomní české vlády) reprezentována zejména stranou německou a jejími spolupracovníky.²⁰⁹

Tento příspěvek si klade za cíl čtenáře stručně seznámit se základními rovinami, které se do řízení médií v protektorátu promítaly. Ačkoliv byl systém řízení a kontroly protektorátních médií přirozeně silně represivní, řada kontrolních mechanismů, jež pomohla nacistům v ovládnutí českých médií, byla na území Čech a Moravy zavedena již v obdobích předchozích. Nejednalo se přitom jen o období druhé republiky, kdy se již systém začal chovat k médiím silně autoritativně a direktivně, i demokratická první republika si vytvořila řadu nástrojů (zejména v oblasti legislativy a vládních struktur), jež byly úspěšně využity i v období protektorátu. Jistým dějinným paradoxem přitom může být fakt, že některé z těchto nástrojů byly vytvořeny v reakci na vzrůstající ohrožení ze strany nacistického Německa.

Zásadní změnou oproti předchozím obdobím však byla silná dvojkolejnost, kdy do řízení a kontroly médií již nevstupovaly pouze instituce české, ale i německé protektorátní (a leckdy i říšské), které v dané oblasti měly své kompetence. Bezprostředně po okupaci (konkrétně do 15. 4. 1939) měla z německé strany záležitosti protektorátních médií pod dohledem vojenská správa, resp. prozatímní šéf civilní zprávy při protektorátním velitelství wehrmachtu Konrad Henlein. Ten vydal již 24. března 1939 výnos „k zajištění pořádku v tisku“.²¹⁰

Po ukončení vojenské správy pak nastává „budovatelské“ období, kdy se vytvářejí či dotvářejí (personálně, technicky aj.) mnohdy již existující instituce na české straně a ustavují nové řídicí a kontrolní instituce na straně německé. Ačkoliv se obě strany nacházely v poměrně složité situaci, byl systém řízení a kontroly médií, tj. zejména tisku, rozhlasu a zpravodajských agentur (filmem se v tomto příspěvku nebudeme zabývat), ve své základní podobě v podstatě hotov již v září 1939 a v následujících letech docházelo jen k dílčím úpravám.²¹¹ Největší z nich nastaly po příchodu Reinharda Heydricha a správní reformě protektorátu v roce 1941 a především pak s vytvořením Úřadu lidové osvěty (později součást ministerstva školství a lidové

209 Blíže k tématu viz Jan Gebhart, Barbara Köpplová, Jitka Kryšpínová: *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010.

210 Jan Cebe, Pavel Suk: Kalendárium mediálních událostí (výběr 1939 až 1945). In: Gebhart, Köpplová, Kryšpínová, cit. d., 2010, s. 105.

211 Blíže k ustavení řídicích a kontrolních orgánů viz Tomáš Pasák: Český periodický tisk na počátku okupace ve světle cenzury a jejich opatření. *AUC Philosophica et historica*, č. 5, 1975, s. 147–178.

osvěty) v čele s Emanuelem Moravcem. Jednalo se o velmi komplexní systém, do nějž se promítalo několik rovin.

Rovina legislativní

Většina zákonů a nařízení týkajících se médií byla převzata z období první republiky. Jednu ze základních norem představoval i nadále několikrát novelizovaný tiskový zákon č. 6/1863. Ačkoliv si na tuto, v době Rakouska-Uherska vcelku pokrokovou úpravu tiskových poměrů v období první republiky často stěžovali jak novináři, tak vydavatelé, parlament nikdy nedošel k tomu, aby schválil zcela nový zákon odpovídající potřebám demokratického státu.²¹² Nakonec norma přežila i období protektorátu a tzv. třetí republiky a byla plně nahrazena až zákonem č. 184/1950. Je až s podivem, že pro tak překotně se vyvíjející oblast, jakou od poloviny 19. století do poloviny 20. století byl tisk, mohla takřka celé jedno století bez ohledu na několik změn režimu platit jedna a tatáž legislativní norma.²¹³

Po vypuknutí války v září 1939 došlo v souvislosti s vydáním nových závazných pokynů pro „tiskovou přehlídku“ (k tomuto tématu blíže viz podkapitola Instruování redakcí a cenzurní praxe) k posílení odpovědnosti šéfredaktorů za obsahovou (redakční, inzertní) i technickou (administrativní, typografickou, distribuční) stránku novin. Institut odpovědného redaktora, který do té doby před úřady zodpovídal za případné prohřešky, se vzhledem k častým změnám, které redakce a vydavatelství na těchto postech prováděly, nezdál být z hlediska vyvozování odpovědnosti nejhodnější. Logičtěji působil argument, že linii listu určuje ve shodě s vydavatelstvím především šéfredaktor, který by měl znát obsah listu nejlépe. Nadále tedy za to, že list po formální i obsahové stránce odpovídal „smyslu a duchu hlavního úkolu“ a na jeho stránkách „nevyšlo nic závadného“²¹⁴ ručili nadřízeným úřadům především šéfredaktoři. Úprava šla ruku v ruce s postupným posilováním postavení šéfredaktorů na úkor vedení vydavatelství, což v souladu s Oddělením pro kulturu (IV. oddělení) na Úřadu říšského protektora (ÚŘP) požadovala především skupina předních českých aktivistických šéfredaktorů, která se i s pomocí z německé strany postupně prosadila do čela nejdůležitějších a největších deníků a časopisů. Záměrem těchto kroků byla samozřejmě především snaha oslabit vliv vydavatelství na obsah a podobu listů a také

212 Jan Cebe: *Spolkový život českých novinářů 1945–1948*. Praha: Karolinum, 2015, s. 124, 125. K tiskovému právu první republiky dále viz např. Kolektiv autorů: *Dějiny českých médií v datech*. Praha: Karolinum, 2003, s. 347–365.

213 Ke genezi tiskového práva na našem území blíže viz tamtéž, s. 347–442.

214 Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku ze 17. 9. 1939. Citováno dle Tomáš Pašák: *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980, s. 56.

na personální obsazení redakcí. To se definitivně podařilo v květnu 1941, kdy vstoupilo v platnost nařízení protektorátní vlády č. 175/1941 o úpravě poměrů v českém tisku. Po této úpravě již o osobě šéfredaktora fakticky nerozhodovala vydavatelství, nýbrž tiskový odbor předsednictva ministerské rady (TO PMR), který šéfredaktora do funkce schvaloval. Šéfredaktor – a nikoliv již vydavatel – pak fakticky rozhodoval o personálním obsazení redakce.²¹⁵ Jaroslav Šalda, dlouholetý generální ředitel Melantrichu, největšího tiskového koncernu v Československu (i v protektorátu) později vzpomínal, že „podle směrnic Wolframových (*jednalo se o Wolfganga von Wolmara z oddělení pro kulturu – pozn. autora*) bylo šéfredaktorům vyhrazeno svrchované právo rozhodovat o obsahu listů, vydavatelstvu se upřelo právo hovořit vůbec do obsahu a vedení novin, právo přijímat a propouštět redaktory bylo vyhrazeno také jen novým šéfům. Stanovili si ovšem také nové platy.“²¹⁶

Pro provádění cenzury, jednoho ze základních pilířů kontroly protektorátního tisku, byl pak klíčový zejména zákon č. 131/1936 o obraně státu. Ten již vznikl pod dojmem ohrožení a obav z nacistické expanze a v případě „branné pohotovosti státu“ umožňoval zavést tzv. preventivní (předběžnou) cenzuru a zřizoval též instituci k jejímu provádění (tzv. ústřední cenzurní komise). Ustanovení tohoto zákona vstoupila do jisté míry v platnost již 20. května 1938, kdy byla vyhlášena částečná mobilizace, naplno se pak projevila po 23. září 1938, kdy vláda ČSR vyhlásila všeobecnou mobilizaci a stát vstoupil vládní vyhláškou č. 183/1938 do stavu branné pohotovosti.²¹⁷

Dne 26. září 1938 byla pak při ministerstvu vnitra zřízena Ústřední cenzurní komise, která měla cenzuru řídit, usměrňovat a kontrolovat. Dne 6. prosince 1938 přijala vláda Rudolfa Berana usnesení, které prodloužilo platnost předběžné cenzury. Tu mělo od nynějška na starosti nově vytvořené Ústředí tiskové dozorcí služby (ÚTDS) v rámci TO PMR, jehož úředníci (vládní cenzoři) byli dosazeni přímo do velkých redakcí. Dne 12. prosince 1938 bylo uveřejněno vládní nařízení, které podmínky cenzury dále konkretizovalo a pověřovalo jejím řízením a výkonem TO PMR. Ten pak pro orientaci redakcí vydával tzv. souborné pokyny pro tiskovou přehlídku (tj. pro výkon předběžné cenzury) a dále ještě zvláštní směrnice pro šéfredaktory. Cenzurou však neprocházely jen periodický tisk. Zahrnovala také publikace neperiodické a týkala se i dalších nástrojů šíření informací (telegramy, telefony, rozhlas a další rádiová zařízení, film, divadlo aj.). Zachována navíc zůstala i poté, co dne 28. února 1939 formálně vypršely podmínky pro její

215 Kolektiv autorů: *Dějiny českých médií v datech*. Praha: Karolinum, 2003, s. 375.

216 Jaroslav Šalda: *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Praha: Eva, 2001, s. 294–295.

217 *Dějiny českých médií...*, cit. d., 2003, s. 363–365.

aplikování, tj. došlo k ukončení branné pohotovosti státu vyhlášené 23. září 1938.²¹⁸

Po vyhlášení protektorátu a stabilizaci poměrů v oblasti řízení tisku (zrušení vojenské správy, vytvoření Oddělení pro kulturu na ÚŘP, vydání souborných pokynů pro výkon cenzury atd.) byla platnost tohoto zákona 20. června 1939 říšským protektorem prodloužena na další období a fakticky zákon platil až do konce okupace.²¹⁹

Pro kontrolu informací šířených v období protektorátu rozhlasem znamenalo zásadní změnu především přijetí říšského nařízení o mimořádných rozhlasových opatřeních, které v souvislosti se vstupem Německa do války 1. září 1939 začalo platit i pro území Čech a Moravy. Tímto nařízením došlo k faktické kriminalizaci poslechu a rozšiřování informací zahraničního rozhlasu.²²⁰

Rovina institucionální

V rovině institucionální byla zcela zásadním znakem výše zdůrazněná dvoj-
kolejnost. Na řízení a kontrole médií se podílely jak orgány české, tak orgány
německé protektorátní správy. Někdy vstupovaly do procesu i orgány říšské,
přičemž se o kompetence nepřetahovala jen jednotlivá ministerstva (zásadní
roli zde sehrávalo říšské ministerstvo propagandy v čele s Josephem Goeb-
belsem), gestapo či armáda, ale také různé orgány NSDAP (včetně SS, SD
atd.).²²¹ Pro česká média tak mnohdy nebylo vůbec snadné se v záplavě vše-
možných pokynů a nařízeních přicházejících z nejrůznějších stran orientovat.
Frustrace v redakcích musela být o to větší, že následky nedodržení daných
pokynů mohly být (a v některých případech také byly) fatální.²²²

Na české straně spadala média pod dozor ministerstva vnitra a jeho or-
gánů, tj. především policejních ředitelství. Tento dozor byl však spíše for-

218 Jan Gebhart: Od demokracie k totalitě – proměny politické scény a veřejného života druhé republiky. In: Jan Jiráček, Petr Bednařík, Barbara Köpplová (eds.): *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. Praha: Karolinum, 2016, s. 25–26. K tématu cenzury v období druhé republiky dále viz např. Pavel Žáček: Tiskový pořádek před 15. březnem 1939. Cenzurní opatření na zvýšeného ohrožení republiky. *Paměť a dějiny*, 2009, č. 2, s. 5–21.

219 Cebe, Suk, cit. d., 2010, s. 107.

220 *Dějiny českých médií...*, cit. d., 2003, s. 371.

221 K různým zájmům německých institucí v oblasti kulturní politiky (a tedy i médií) v protektorátu blíže viz Volker Mohn: *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: Koncepce praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor, 2018, s. 83–97.

222 Často je v tomto kontextu uváděn případ redakce *Večerního Českého slova*, které 6. 2. 1945 otisklo zprávu o slavnostním provedení Smetanova cyklu symfonických básní *Má vlast* u příležitosti závěru výstavy pořádané Českou ligou proti bolševismu. Za vlastenecky laděnou recenzi „zneužívající“ motiv blanických rytířů byli popraveni jak autor článku Zdeněk Němec, tak redakční cenzor Julius Kříž. Vedoucí kulturní rubriky Jaroslav Kohlík byl poslán do koncentračního tábora. Cebe, Suk, cit. d., 2010, s. 129.

mální (registrace změn v oblastech definovaných tiskovým zákonem, např. na postu odpovědného redaktora apod.).²²³ Faktickou cenzurní roli, kterou orgány ministerstva vnitra dříve vykonávaly, v protektorátu prakticky zajišťovali jiní. Klíčovou institucí odpovědnou za kontrolu a řízení médií (tisk, rozhlas, ČTK) byl na české straně i v prvním období protektorátu TO PMR, v jehož čele byl i nadále (až do zatčení koncem srpna 1939) bývalý agrární novinář Zdeněk Schmoranz.²²⁴ Ten bezprostředně po okupaci a vyhlášení protektorátu z titulu své funkce šéfredaktora TO PMR převzal odpovědnost za řádný výkon tiskové cenzury. Její praktické vykonávání pak mělo stále na starosti ÚTDS, které bylo součástí TO PMR. Kontrola mediálních obsahů probíhala, podobně jako v posledních měsících tzv. druhé republiky, z velké většiny přímo v jednotlivých redakcích, kde byli k tomuto účelu umístěni pracovníci – cenzoři ÚTDS (praxe platila pro deníky a velké týdeníky, cenzuru regionálních listů s delší periodicitou prováděli většinou cenzoři ÚTDS na krajských pobočkách, případně tiskoví referenti na místních okresních úřadech). Ti byli v neustálém kontaktu jednak s redakcí a jednak s centrálnou ÚTDS v Praze či místně příslušnými krajskými pobočkami v Plzni, Brně, Olomouci a Moravské Ostravě. Z ÚTDS byly do redakcí kontinuálně šířeny pokyny k aktuálním událostem či tématům a především k podobě jejich mediálního zpracování (konkrétní průběh cenzury a usměrňování toku informací i jejich podoby v rovině každodenní redakční rutiny viz následující kapitola).²²⁵

Součástí procesu kontroly a řízení tisku ze strany vládnoucí moci byla již od počátku protektorátu také Česká tisková kancelář (ČTK). Ta po krátkém vyjasňování kompetencí – o dohled nad agenturou usilovala mj. skupina kolem sudetoněmeckého nacisty Maxe Karga, šéfredaktora korespondence *Prager Zeitungsdienst*, dále zástupce říšského úřadu pro tisk Oskar Ullrich a v neposlední řadě i šéfredaktor pražské odbočky německé *Deutsches Nachrichtenbüro* (DNB) Karl Ansorge – zůstala v gesci TO PMR. Po rozbití Schmoranzovy odbojové skupiny tiskových referentů však dohled ÚŘP nad agenturou významně zesílil. Z hlediska zahraničněpolitického ztratila

223 Pasák, cit. d., 1980, s. 54.

224 Schmoranz v rámci TO PMR přijal do vládou nově utvořených pozic tiskových referentů (cenzorů) při okresních úřadech řadu bývalých československých vojáků (zpravodajských důstojníků) a zorganizoval z nich odbojovou informační síť. Ta však byla německými úřady rozkryta již v létě 1939. Pozice TO PMR ve vztahu k německým úřadům následkem této události silně oslabila. Schmoranzův nástupce Arnošt Bareš byl po necelém měsíci také zatčen a nahrazen Františkem Hoffmanem. Ten byl zatčen v květnu 1941 a nahrazen Ctiborem Melčem. V souvislosti s rozbitím Schmoranzovy skupiny byl zatčen také vedoucí ÚTDS Osvald Svoboda. Nahradil ho úředník TO Eduard Parma. Od května 1941 byl pak šéfem cenzorů aktivistický novinář Josef Vondráček.

225 Jakub Končelík: Kvantitativní obsahová analýza protektorátních tiskových porad. In: Gebhart, Köpplová, Kryšpínová, cit. d., 2010, s. 70–72. Dále viz Pasák, cit. d., 1980, s. 56–60.

ČTK jakýkoliv význam. Již bezprostředně po okupaci byly na německý příkaz zaplombovány dálnopisy pro příjem zahraničního agenturního servisu a jediným zdrojem informací se v této oblasti stala DNB. Po vypuknutí války se v rámci ČTK výrazně zprísnila cenzura, a to jak v oblasti politické, tak vojenské. V souvislosti s likvidací TO PMR v rámci Heydrichovy správní reformy protektorátu přešly záležitosti TO včetně řízení ČTK pod Moravcovo ministerstvo školství a lidové osvěty.²²⁶

V rozhlase byl pro účely „vnitřní“ kontroly programu vytvořen v březnu 1939 nový odbor, tzv. programové ústředí. V něm pracovali programoví inspektoři odpovědní za dohled nad jednotlivými oblastmi vysílání. Plnili roli prostředníka mezi klíčovými řídicími institucemi (TO PMR, IV. odd. ÚŘP, v případě rozhlasu se v cenzuře na počátku výrazněji angažovalo i protektorátní ministerstvo vnitra) vykonávajícími nad rozhlasem dohled „vnější“. Cenzura probíhala taktéž přímo v redakci.²²⁷

Po správní reformě protektorátu a jmenování nové vlády v lednu 1942 pak TO PMR zanikl a jeho agendu převzal úřad lidové osvěty. V červnu 1942 byla instituce sloučena s ministerstvem školství a národní osvěty a přejmenována na Ministerstvo školství a lidové osvěty (MŠLO) v čele s Emanuelem Moravcem. Řízení médií v rámci Moravcova ministerstva měla na starosti II. sekce vedená Ctiborem Melčem. Dětila se podobně jako předtím TO PMR na redakční službu a tiskovou dozorcí službu (ÚTDS).²²⁸

Klíčovým partnerem TO PMR (ÚTDS) a později MŠLO bylo německé Oddělení pro kulturu na Úřadu říšského protektora v čele s Karlem von Gregorem (v roce 1942 nahrazen Martinem Wolfem) a jeho jednotlivé složky. Z nich měl pro oblast cenzury médií zásadní roli především tiskový odbor, v jehož čele stál od léta 1939 do října 1943 Wolfgang Wolfram von Wolmar, a odbor rozhlasový vedený Lotharem Scurlou. Podobně jako struktury kontroly a řízení médií na české straně prodělaly v průběhu protektorátu jisté organizační změny, také IV. oddělení a jeho součástí se v průběhu okupace mírně proměnily, a to nejen strukturálně, ale i personálně. V létě 1943 pak došlo k jeho začlenění pod nově zřízené Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu v čele s K. H. Frankem. Ve vedení až do konce války setrval Martin Wolf.²²⁹

Při přehledu klíčových institucí, které sehrávaly významnou roli v procesu řízení a kontroly médií, nelze opomenout stavovskou (stejně jako odbo-

226 Jan Stejskal: *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848–1948*. Praha: Triton, 2008, s. 251–271.

227 Jana Bachová: Rozhlas a březen 1939: změny postavení českého rozhlasu po zřízení protektorátu Čechy a Morava. In: Ivo Pejčoch, Jiří Plachý a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2010, s. 26–27.

228 Končelík, cit. d., 2010, s. 70–72.

229 Blíže k oddělení pro kulturu a jeho vývoji viz Mohn, cit. d., 2018, s. 76–83.

rovou) organizaci, která v protektorátu sdružovala mediální profesionály – tj. novináře, kteří mediální obsahy vytvářeli. I v tomto případě můžeme podobně jako v rovině legislativní považovat za dějinný paradox, že novináři sami již v období před okupací udělali mnoho pro to, aby proces jejich ovládnutí a kontroly byl za protektorátu co možná nejjednodušší a nejefektivnější, i když zkušenosti z Německa hovořily v tomto směru více než jasně.

Po převzetí moci v Německu v roce 1933 museli nacisté ještě podniknout řadu kroků, aby dostali novináře pod kontrolu. Kromě nového redaktorského zákona se jako klíčové jevilo především ustavení říšské kulturní komory, která v podstatě vytvořila z práce v oblasti kultury vázané povolání. Kromě dalších byla součástí této komory i komora tisková (dále rozhlasová, filmová atd.). Ta byla tvořena organizacemi sdružujícími vydavatele, novináře či mediální odborníky. Kdo nebyl členem komory, neměl právo v dané oblasti působit. Vedení komory spočívalo zcela v rukou nacistů.²³⁰

Z dnešní perspektivy se může jevit jako poněkud podivné, že samotní čeští (a slovenští) novináři usilovali již v meziválečném období o vytvoření tiskové komory také v Československu. Deklarovaným cílem byla především ochrana novinářského povolání a titulu „redaktor“, který byl podle názoru novinářů (zejména se jednalo o činitele jednotlivých organizací sdružujících novináře) nadužíván a mnohdy i silně zneužíván lidmi, kteří k tomu neměli potřebnou odbornost a mnohdy ani morální právo (v tomto kontextu byl zmiňován např. tzv. revolverový žurnalismus, kdy se řada podvodníků pokoušela vydírat různé osoby tím, že o nich zveřejní kompromitující informace).²³¹ Ačkoliv byl plán na vytvoření novinářské komory rozpracován na konci první republiky jak na úrovni ministerské, tak na úrovni novinářských organizací (především Syndikátu československých novinářů), nepodařilo se jej nikdy dokončit.²³²

V konečném důsledku to ani nebylo nutné, neboť další prvorepublikový plán novinářů na ochranu a zlepšení životních podmínek i prestiže stavu byl nakonec dotažen. Paradoxně se tak však stalo až v období okupace a z nástroje na ochranu novinářů byl rázem velmi efektivní nástroj k jejich ovládnutí. Řeč je o plánu na sjednocení organizací, které v meziválečném období sdružovaly novináře. Bylo jich několik a své členy organizovaly

230 Blíže k řízení médií v nacistickém Německu a tiskové komoře viz např. Jürgen Hagemann: *Die Presselenkung im Dritten Reich*. Bonn: Bouvier Verlag, 1970. Dále též Frei, Schmitz, cit. d., 1999.

231 Vladimír Hudec: *Z historie naší novinářské organizace (1877–1987)*. Praha: Novinář, 1987, s. 54.

232 Poslední verze zákona o tiskové komoře byla předložena předsedovi vlády A. Eliášovi dokonce až v roce 1940. Viz Alexandra Blodigová a kol.: *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha: Matfyzpress, 2007, s. 7.

na základě různých kritérií (některé se snažily zajistit si status odborový, jiné byly pouze stavovskými organizacemi, některé pojímaly členství co nejšířeji, jiné sdružovaly novináře pouze v určité profesní oblasti, byly zde dokonce i organizace, pro které byla kritériem členství příslušnost novináře k určité národnosti, politické straně atd.). Tříštění sil i prostředků k podpoře novinářů vedlo v průběhu 20. i 30. let k několika pokusům o vytvoření jednotné organizace.²³³ Podařilo se to až v období druhé republiky, kdy ke „sjednocení sil ve prospěch národa“ nahrávala i všeobecná společenská atmosféra. Kvůli průtahům ze strany zástupců jednotlivých novinářských organizací a kompetenčním sporům s tiskovou komisí vládní Strany národní jednoty, která měla sjednocovací proces zaštiťovat, však došlo k finální dohodě až těsně před okupací. V prvních měsících protektorátu pak platil zákaz spolkové činnosti a k ustavující valné hromadě jednotného Národního svazu novinářů (NSN) tak fakticky mohlo dojít až v červnu 1939.²³⁴

Nová organizace novinářů tak začala fungovat v poměrech, pro které rozhodně vytvářena nebyla. Přestože se v počátku ještě pokoušela svou ochrannou roli plnit i vůči nově nastolenému totalitnímu režimu, bylo německé straně jasné, že se jí zde nabízí další vhodný nástroj, kterým lze média řídit a kontrolovat. Stanovy svazu prakticky vytvořily z práce žurnalisty povolání vázané na členství v profesní organizaci, v tomto případě na členství v NSN. Jejím ovládnutím mohli nacisté velmi jednoduše regulovat, kdo bude moci v médiích působit, a kdo nikoliv. K plnému podřízení NSN potřebám okupační moci došlo v roce 1940, kdy byla struktura svazu přebudována podle „vůdcovského“ principu a do jeho čela byl dosazen novinář Vladimír Krychtálek. Ten následně přijal řadu opatření, která měla eliminovat novináře nevyhovující potřebám vládnoucího režimu (šlo o prověřování árijského původu,²³⁵ zkoušky z německého jazyka atd.). Zahájil také prověřování činnosti všech členů a následně vyškrtl z kartotéky ty novináře, kteří nemohli prokázat pravidelnou novinářskou činnost. Nekrytí členskou legitimací, byli tito novináři posláni vystaveni reálné hrozbě totálního nasazení. Krychtálek také v souladu s požadavky oddělení pro kulturu zvýšil tlak na redakce ve smyslu pravidelného psaní článků angažovaných v intencích nacistické

233 Cebe, cit. d., 2015, s. 15–27.

234 Jan Cebe: Činnost Syndikátu československých novinářů v období druhé republiky. In: Jan Jiráček, Petr Bednařík, Barbara Köpplová (eds.): *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. Praha: Karolinum, 2016, s. 134–139.

235 Požadavek árijského původu členů ve stanovách NSN nebyl obsažen, ale kvůli nařízení říšského protektora z 21. června 1939 jej novináři v přihláškách do NSN již preventivně dokládali. Neárijský původ však v tomto období ještě nemusel být pro členství nutně překážkou. Situace se výrazně zkomplikovala až v dubnu 1940, kdy nabylo účinnosti vládní nařízení č. 136/1939 Sb. o právním postavení Židů ve veřejném životě, které Židům zakazovalo i výkon povolání redaktora (s výjimkou periodik pro Židy).

politiky. V souladu s přáním ostatních novinářů-aktivistů²³⁶ začal vyžadovat, aby se novináři pod tyto články podepisovali svým plným jménem.²³⁷

Svou roli v řízení a kontrole médií do jisté míry sehrávalo i Národní souručenství (NS), zejména pak jeho tisková komise. Po vytvoření NS se všechny české deníky staly formálně tiskovými orgány NS a od 31. března 1939 přijaly do svého podtitulu formuli „List Národního souručenství“. Tímto měla být deklarována jednota tisku a jeho podpora záměrům NS. Listy také musely pod zkratkou TNS bez úprav uveřejňovat zprávy vydávané od 30. března 1939 tiskovou službou Národního souručenství.²³⁸ Kromě toho ještě NS vydávalo pro potřeby tisku pravidelnou korespondenci.²³⁹

Německé úřady nepohlížely na vytvoření NS s důvěrou a snažily se deklarovanou jednotu uvnitř vedení organizace neustále narušovat. Vhodným prostředkem k tomu byly zprvu například aktivity různých extrémně pravicových uskupení, zejména fašistické *Vlajky*. Když *Vlajka* začala být svými aktivitami Němcům na obtíž a byla jimi (i za přispění české strany) v podstatě likvidována, využili Němci jako rušivý element právě skupinu předních proněmecky orientovaných novinářů v čele s již zmíněným Vladimírem Krychtálkem. Ten pak po reorganizaci vedení NS převzal na určitou dobu funkci pověřence pro propagandu, což mu mělo umožnit směřovat mediální komunikaci Národního souručenství a jeho novin (do té doby formálně takřka všech velkých českých listů) ve smyslu co možná nejaktivnější spolupráce s okupačními úřady.²⁴⁰

Rovina mediálně organizační

Jednotlivá vydavatelství a jejich vrcholné orgány představovaly v období první a druhé republiky jeden ze zásadních článků v řetězci ovlivňování a směřování obsahů periodického tisku. Většina velkých listů byla v daném období více či méně propojena s existujícími politickými stranami, které tisk využívaly jako součást své politické agitace. V období druhé republiky

236 K novinářskému aktivismu blíže viz Jan Cebe, Jakub Končelík: *Novinářský aktivismus: protektorátní kolaborantská žurnalistika a její hlavní představitelé z řad šéfredaktorů českého legálního tisku*. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada C, Literární historie*, 2008, č. 1–4, s. 39–48.

237 Jan Cebe: *Národní svaz novinářů 1939–1945: činnost novinářské organizace během okupace a její reflexe v období poválečném*. In: Gebhart, Köpplová, Kryšpínová, cit. d., 2010, s. 37–54.

238 Cebe, Suk, cit. d., 2010, s. 105.

239 Jiří Malíř, Pavel Marek: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, díl II. Brno: Doplněk, 2005, s. 1097.

240 Ke Krychtáلكově činnosti blíže viz Jan Cebe: *Očistné procesy s kolaboranty z řad českých novinářů po roce 1945: Případ Vladimíra Krychtálka*. Rigorózní práce. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha, 2005.

se forma suspenzí parlamentního systému sice změnila, ale duch bývalých stran ve vydavatelstvích i nadále přetrvával. Logicky proto z vedení stran proudily do vedení vydavatelství neustálé pokyny, jak určitá témata zpracovávat, aby vyznění odpovídalo linii strany a jejím zájmům. Často byli přímo zapojeni i pracovníci redakcí, zejména šéfredaktoři a redaktoři orientovaní na domácí a zahraniční politiku. Novináři tak byli z velké většiny ochotní a schopni pracovat podle ideologických direktiv více, než si je dnes možná laická veřejnost při pohledu na dané období schopna připustit. Silný politický paralelismus ve vztahu médií a politiky byl ovšem výrazným znakem naprosté většiny demokratických zemí té doby, zejména evropská kontinentální tradice se tímto směrem vyvíjela velmi silně již od poloviny 19. století. Novináři byli na zásahy do své práce zvyklí, a pokud se nejednalo o věci, které by se zásadně přičily jejich vlastnímu přesvědčení, nepovažovali je za nic neobvyklého.²⁴¹

V období protektorátu přestalo otevřené stranictví hrát svou roli na úrovni jednotlivých vydavatelství, nicméně skrytě se mohlo projevovat i nadále – neboť na klíčových pozicích často setrvali lidé z přechozích období. Vedení vydavatelství často kalkulovala s tím, že po porážce Německa se mediální i politický systém vrátí do zajetých kolejí. I proto se snažila zájmy svých podniků a bývalých stran, které za nimi stály, stále zohledňovat. Němci toto lavírování sledovali a byl to také jeden z důvodů, proč faktickou moc vydavatelství nad redakcemi i vydávanými novinami soustavně oslabovali. Kromě legislativních úprav (viz výše) se v tomto ohledu lze zmínit o roli správců (treuhänderů), kteří byli německou stranou do dosazování do vydavatelství, aby nad nimi prováděli dohled. Nezanedbatelnou roli v oslabování řídicí role vedení vydavatelství pak měli i novináři samotní. Zejména ti, kteří z nejrůznějších důvodů navázali užší spolupráci s německými úřady a ty je pak využívaly jako další převodovou páku při procesu podřizování médií potřebám nacistické propagandy.²⁴²

Tito novináři pak byli německými úřady či úřady s Němci výrazně spolupracujícími (v mediální rovině máme na mysli zejména později ustavené MŠLO v čele s Emanuelem Moravcem, které v rámci řízení a kontroly médií převzalo pravomoci předsednictva ministerské rady a jeho tiskového odboru) všelijak podporováni. Přes odpor vydavatelství zasedali i ve vysokých redakčních funkcích.²⁴³

241 Malíř, Marek, cit. d., 2005, s. 734–735.

242 Blíže k dosazování německých správců a oslabování vlivu vydavatelství na úkor aktivistických šéfredaktorů viz Šalda, cit. d., 2001.

243 K problematice novinářské kolaborace blíže viz Pavel Večeřa: *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací. Moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Dále viz např. Cebe, Končelík, cit. d., 2008.